

Egy intézet centenáriumára* Sopronkőhida '86

Ha egy ország börtönt, fegyházat épít, kerüli az ünnepi külsőségeket és a hangos hírverést. A fegyintézet (szándékosan használjuk ezúttal e régies kifejezést) ugyanis a szikár, fegyelmezett, feltétlen rendet igénylő munka színtere, s e munkálkodástól mi sem áll távolabb, mint a fellengzős ünneplés, a szónoklás vagy dicsekvés művirágai. Így gondolkoztak 1886 novemberében is, amikor csendben, konkrét dátumhoz alig köthetően megkezdte működését a Sopron melletti Kőhid-telepen a Soproni Királyi Országos Fegyintézet.

S most, amikor a napi munkában megállunk, s megemlékezünk a Sopronkőhidai Fegyház küzdelmekben és eseményekben gazdag száz évéről, tesszük ezt azzal a vállalt szerénységgel, amely az effajta intézmények említésekor ildomos. Kevesebb szó esik hát az intézet jelenéről és jövőjéről, jelzésszerűen villantjuk fel inkább e száz év egy-egy markáns elhatározását, a változó idők eltérő célkitűzéseit, nem feledkezve meg arról sem, hogy Sopronkőhida neve a munkásmozgalom, a politikai ellenállás II. világháború előtti történetéből is kitörölhetetlen.

Hogy mégis adunk némi képet a jelenről? Hát igen. Amit ma jelenként leírunk, néhány év múlva beépül a hagyományokba, s nem árt, ha ezeket is őrzi a vigyázó emlékezet. Elsősorban mégis a történelmi áttekintés hangsúlyozandó, hiszen jól érzékelteti azt a változást, amely az országban bekövetkezett történelmi fejlődéssel egyidejűleg a Sopronkőhidai Fegyház hétköznapijait is érintette.

Az első kapavágástól a villanyvilágításig

Az 1878. évi V. törvény (Csemegi-kódex) életbe lépését követően a fegyházbüntetésre ítélteteket, függetlenül a büntetés időtartamától, fegyházba kellett szállítani. (Korábban a rövid időtartamot kapott fegyencek törvényszéki börtönökben is letölthették büntetésüket.) A rendelkezés betartása egyre nagyobb zsúfoltságot eredményezett a meglévő hét fegyházban, sőt egy idő után betarthatatlanná vált. Az egyre aggasztóbb helyhiány miatt az igazságügyi kormányzat új fegyház létesítését határozta el. A minisztérium törekvéseit méltányolva „*Ő császári és apostoli Királyi Felseje az 1883. március hó 23-án kelt legfelsőbb elhatározásával engedte meg, hogy a büntetőtörvénykönyv életbe lépte után, a fegyházbüntetésre elítélt egyének nagyobb számára tekintettel az ország Dunántúli részében egy fegyintézet létesítsék.*”

A következő évben az események felgyorsultak. Megalkotásra került az 1884. évi XX. törvény, mely többek között rendelkezett a fegyház létesítéséről, és annak pénzügyi fedezetéről. A törvénynek király általi szentesítésére május 27-én

* A cikk alapvetően dr. Németh Gyula A Sopronkőhidai Fegyház történetét feldolgozó diplomamunkájának rövidített kivonata. (A szerk.)

került sor, június 4-én pedig a megbízott miniszteri tanácsos már Sopronba utazott „a Kőhídi Cukorgyárnak állami fegyházzá átalakítása iránt beérkezett ajánlatok ügyében.” (Sopronkőhidán 1879-ig cukorgyár működött, amely később áttette székhelyét Petőházára. A megszűnés után 5 évvel több épület és lakás hasznosíthatónak tűnt.) Az egyezség gyorsan létrejött, s a kihalt telepet megvásárolták. A legfontosabb tervek elkészülte után július 13-án megtörtént az első kapavágás.

Az intézet építése mindössze 26 hónapig tartott. Az építés és az átalakítás jogát megszerző Schneider Márton soproni építész és munkásai remek munkát végeztek, ennek eredményeképpen a kor színvonalát meghaladó modern fegyházat hoztak létre. Az épületkomplexum monumentalitását és jövődö funkcióját az egyik soproni újság így jellemezte olvasóinak: „... Az újabb kori építészetnek valódi remeke ugyan, mindazonáltal meg vagyunk győződve, hogy a méltó bámulat tárgyát képező építmény nem lesz soha a boldogság tanyája, ellenkezőleg, hisszük, hogy az ablakain át ég felé emelkedő sóhajok keserűségét az egykor ott gyártott ipari termények összessége sem volna képes megédesíteni.”

1886. augusztus 31-én az építők az intézeten belüli munkálatokat befejezték, megkezdődhetett a felszerelések odaszállítása és elhelyezése. Elkészült a hatalmas zárkaépület, a kazán- és gépház, az őrtanya, a kórház, a halottaskamra, a munkatermi épület, a fürdő, a mosoda, a konyha, a pékség és a bástyafal. Átalakítottak néhány épületet, így jött létre a tanterem, a raktár, az igazgatósági épület, és elkészült eközben néhány lakás is. Az intézet központi fűtést kapott, villanyvilágítással szerelték fel. Az ország börtöneit figyelembe véve, mindkettő óriási előrelépésnek számított a működési körülményeket tekintve. Különösen az utóbbi időben volt lenyűgöző hatása: „Villanyvilágítást már volt alkalmunk látni, de ily óriási kiterjedésben, minő a fegyintézeti, még soha... A fegyintézet fő épülete megszámlálhatatlan kivilágított ablakaival úgy nézett ki az éj sötétjében, mint amilyenek a mesebeli tündérország királyi palotáját képzelni lehet.”

Elhelyezési körülmények

Az építkezés befejezése és a működés megkezdése óta eltelt évszázad emberi léptékkal mérve igen hosszú idő, így hosszú ahhoz is, hogy az intézeti eseményeket hatalmas csokorba lehessen gyűjteni, de a legfontosabbakat azért, úgy hiszem, érdemes közreadni.

1921-ben a trianoni békeszerződés alapján Magyarország nyugati részéből jelentős területeket át kellett adni Ausztriának. Sopronkőhida is erre a sorsa jutott. El kellett rendelni a fegyház kiürítését. Az evakuálásra 1921. augusztus 20-án este 8 órakor került sor. A soproni vasúti pályaudvarról 30 vagon ingóságot indítottak útnak Budapestre, további 16 vagonban pedig 400 fegyencet szállítottak el. Az őrzést 80 csendőr — katona —, fegyőr látta el. Az őrkök és a fegyencnek nagy része a gyűjtőfogházba került. A történelmi események ismertek: a népszavazás Magyarország javára döntött, így az intézet 1922 áprilisában már ismét működött.

1928-ban az intézet egyik szárnya szigorított dologházzá alakult át, a másikat pedig 1941-ben közvetítő intézettel jelölték ki. 1944 végétől a köztörvényes bűnözők mellett egyre inkább azokkal duzzasztották fel a létszámot, akik szembe fordultak a Szálasi-rendszerrel. Politikusok, kommunisták, partizánok, az ellenállási mozgalom letartóztatott harcosai kerültek az intézetbe. A magyarok mellett horvát, szlovén, olasz, lengyel nemzetiségű férfiak, baloldaliak, kommunisták töltötték itt a büntetésüket. Katonai őrosztagnak őrizte őket. Ide tette át székhelyét a Magyar Királyi Honvéd Főparancsnokság III. Bírósága is, amely futószalagon gyártotta a súlyosabbnál súlyosabb ítéleteket. A katonák közül vállalkozó önkén-

A régi fegyház diszes kapuja

tes hóhérok tizenegy személyt végeztek ki kegyetlenül. A kivégzettek közül a legismertebb Bajcsy-Zsilinszky Endre.

A katonák által őrzöttek kivételével az intézet tervezett németországi kitelepítése elmaradt, de az elítélteket szabadon engedték. Az első szovjet katonák 1945. április 1-jén jelentek meg a telepen. Az ország végleges felszabadulása előtt három nappal Sopronkőhida is felszabadult.

A háborús évek eseményeihez tartozik, hogy a fegyencek és a szigorított dolgházások közül 1942 júniusában 195 személyt, novemberben 212 foglyot, 1944

májusában pedig 130 embert szállítottak a frontra munkaszolgálatra. Az 1944 novemberében útnak indított 516 szigorított dologházas Mauthausenbe került. Közülük alig ötvenen maradtak életben. A szovjet parancsnokság az üres intézetet rendelkezési hatáskörébe vonta, és az épületekben hadifogolytábor rendezett be. Később a ház a bádeni hadbíróóság börtöne lett. A minisztérium 1948 elején kapta vissza az épületeket. Addig az intézet Sopron egyik laktanyájának elkülönített részében működött. 1948 őszén a miniszterelnök és több miniszter jelenlétében Bajcsy-Zsilinszky Endre emlékére a kivégzés helyén emléktáblát avattak fel.

Az intézet működése 1951—55 között különböző okok miatt szünetelt, azóta azonban megszakítás nélküli, dolgos évtizedek teltek el. Jelentős évként említhető meg 1974, mert az új jogintézményként bevezetett szigorított őrizet végrehajtását a fegyházra bízták. Nem az intézet munkáján múltott, hogy ez ma már másutt, a váci intézetben történik.

A Sopronkőhidai Fegyház — százéves története során mindig — a veszélyes, visszaeső bűnözők fogvatartására szolgált. Az építkezés időszakában a magánzárkarendszert tekintették egyedül üdvözítő végrehajtási formának. Természetes, hogy az intézet zárkaépülete is az akkori követelményeknek felelt meg elsősorban. A 3 emeletes, közel 100 méter hosszú főszárnyakban és a 40 méter hosszú összekötő szárnyban — alaprajza nagy H betűhöz hasonló — összesen 686 magánzárkát alakítottak ki. Mindegyikben egy-egy fegyencet helyeztek el, így ez a szám megegyezett az épületben elhelyezhetőek számával. A 4 × 2 és a 4 × 1,5 méter alapterületű zárkákban napjainkban 4, illetve 2 elítélt lakik, s így hozzávetőlegesen 1500 férőhelyet számolhatunk.

A magánzárkarendszer lényege az volt, hogy a büntetési idő első harmadában a fegyenc az oktatás, a séta és a mise kivételével senkivel se érintkezzen, éjjel-nappal magánzárkában legyen. A második harmadban ugyan az éjszakai elkülönítés még megmaradt, nappal viszont az itt élő ember már más fegyencek társaságában, munkatermekben dolgozhatott. A harmadik harmadot az érintett elítélt közvetítő intézetben tölthette le. A jogszabály előírásai szerint azonban csak igen ritkán sikerült a szabadságvesztés-büntetést így, a maga teljes tagoltságában végrehajtani.

A nevelés feltételeinek alakulása

Felszabadulás előtti büntetésvégrehajtási rendszerünkben a vallásérkölcsei oktatás hatott leginkább az elítéltek gondolkodására. A vallási ráhatás hirdetői, képviselői a fegyintézeti lelkészek voltak. Rendszeresen miséztek, litániákat, hit-tanórákat és felolvasásokat tartottak. A legfontosabb felekezetek lelkészei főállásban, a többiek mellékállásban dolgoztak az intézetnél, s foglalkoztak az elítéltek akkoriban korszerűnek tekintett vallásos nevelésével.

A katolikus vallásúak számára 1890-ben templom épült, míg másoknak (evangélisták, izraeliták) imatermeket rendeztek be. A templom 30 × 12 méter alapterületű, balkonos kialakítású épület, amely 500 ember befogadására volt képes. Belső kiképzését rendkívül egyszerűen oldották meg, díszítésében például messze elmaradt a márianosztraitól vagy a vácitol. A lelkészek 1950. március 1-jétől az intézeten belüli tevékenységüket befejezték. A templom területe — átalakítva — ma a vállalati gazdálkodást szolgálja.

Az elítéltek megújult szemléletű nevelése érdekében 1959-ben létrehozták a nevelési szolgálatot. A nevelői állományba ekkor még tiszthelyettesek kerültek, ma viszont már főiskolai végzettséggel rendelkező tisztek töltik be ezt a munkakört. A feladatok folyamatosan bővültek és kikristályosodtak, a tárgyi feltételek sok tekintetben javultak. Ma hozzávetőlegesen megteremtődtek a színvonalas és

A kir. orsz. fegyintézet házi kápolnája

hatékony munka feltételei. Bár egy-két területen szükség lenne még fejlesztésre, de a nevelést szolgálja a 250 személyes kultúrterem, rendelkezésre állnak a jól felszerelt tantermek, filmvetítőgépek, videoberendezések és más technikai eszközök. Hozzá tartozik az intézet jó működéséhez a mindig büszkén emlegetett sportkomplexum, s a több ezer kötetes könyvtár. Az intézet vezetése mindenkor nagy energiát fordított az oktatásra, amely már 1887-ben megindult. Évente több száz „nebuló” oktatása, képzése folyt, illetve folyik. A felszabadulás előtt két főállású tanító tanított, ma pedig a Soproni Üzemi Dolgozók Általános Iskolája keretében szervezik meg az oktatást.

Az intézet rendje

Az intézet rendjét kezdetben a Házsabályok alapján szervezték meg. Tilos volt például akkoriban a jelek általi érintkezés, az ablakon kinézés, a káromkodás. A szabályok könyörtelen szigorral megtiltották a dohányzást. Nem hiányzott a nap minden percét szabályozó napirend sem. A hajnali 5 órai ébresztést követően minden elítéltnak tisztálkodnia és imádkoznia kellett, majd kötelezően kiürítették a küblit. A munkaidő reggel 6-tól este 8-ig tartott, közbeiktatva a reggelit, az ebédet és a sétát. A takarodó trombitaszóra történt, este 8 órakor. Később e szabályok némileg változtak ugyan, alapjaiban azonban évtizedekig ez az életrend volt a meghatározó. A viselkedési szabályzat és a napirend ma is szerves tartozéka valamennyi zárkának.

Az intézet rendjét sokféleképpen meg lehetett sérteni. Legveszélyesebb cselekménynek mindenkor a zendülés és a szökés számított, nem beszélve az őrszemélyzet esetleges megtámadásáról. Az 1910-es évek elején a gyenge élelmezés miatt kétszázán beszüntették a munkát. 1913-ban az egyik fegyenc maró folyadék-

kal leöntötte az őrparancsnokot, aki mindkét szemére megvakult. Az 1930-as évek elején a bíróságról történő visszakísérés közben a fegyenc kikapta a fegyőr kezéből a puskát és agyonverte vele. 1936 nyarán 200 szigorított dologházás az őrparancsnok durva bánásmódja miatt robbantott ki zendülést. 1956 októberében több százan kitörést kíséreltek meg, de fegyverhasználatlaltal ezt sikerült megakadályozni. Gyakori volt a szökés is, elsősorban természetesen külmunka vagy intézetben kívüli kísérés esetén. A felszabadulás utáni utolsó szökés 1958 februárjában történt!

Az intézet rendjét megsértőkkel szemben súlyos fenyítések alkalmaztak elődeink, így pl. használatos volt az egyszerű és szigorított magánelzárás, a lábblincs és karperec, a kurtavas, továbbá a kényszeröltöny, valamint a leláncolás. A hivatalosan alkalmazható fenyítések mellett Sopronkőhidán bizonyíthatóan igénybe vették a renitensekkel szemben a sós vízbe mártott kötelet és a két kézre helyezhető, körülbelül két kg súlyú rúdvasat is, az ún. motollát. A fenyítések száma kezdetben évente 100—300, később 400—500 között ingadozott.

A politikai ellenállás két alakjáról

1929 őszén az intézetbe került, s ott töltötte fegyházbüntetését az 1925-ben megalakított Magyarországi Szocialista Munkáspárt akkori vezetője, Vági István, valamint a párt további három tagja. Ők négyen, részben a súlyosbodó ellátás miatt, részben pedig azért, hogy mint politikai foglyok, megkülönböztetett bánásmódban részesüljenek, elhatározták, hogy éhségsztrájkba kezdenek. Időközben a Vörös Segély leveléből arról értesültek, hogy a baloldali segélyszervezet aktivistái is több intézetre kiterjedő általános éhségsztrájkot szerveznek. A politikai foglyok nevében ezért Vágiék emlékiratot készítettek, amit az igazságügyi miniszternek kívántak továbbítani. 1929. október 29-én kihallgatásra jelentkeztek az igazgatónál és átnyújtották neki követeléseiket. Az igazgató a fegyencek kérésének eleget tett, a memorandumot elküldte a miniszternek. Az éhségsztrájkot Vágiék október 21-én reggel megkezdték. A hatodik napon kényszerzubbonyt húztak rájuk. A négy bátor kommunista csak november 6-án, az éhségsztrájk tizenhetedik napján volt hajlandó az ételmelet elfogyasztani. Fenyítésül egy hónapi szigorított magánzárkát kaptak, amelyet a saját zárkájukban tölthettek le. Az igazgató végül a büntetést két hétre csökkentette, nehogy még egyszer megtagadják az étkezést.

Később, 1944 decemberéről, amikor már javában dühöngött a nyilasterror, Markos György így emlékezik meg a Nemzet és emlékezet című sorozatban, megidézvén a sopronkőhidai időket és Bajcsy-Zsilinszky Endre utolsó napjait.

„Sopronkőhida jól szervezett, komoly, »igazi« fegyház volt, ahová csak öt éven felüli büntetésre ítélt fegyenceket helyeztek el. A hosszú, kényszerű szimbiozis az őrség és a fegyencek között nyugodt légkört teremtett. Itt rend volt és tisztaság. A fegyházi szabályzatot pontosan betartották. Reggelenként és ebéd után séta volt az udvarban. Egymástól három lépés távolságra, libasorban, egymás után ballagtunk körbe-körbe. Középen fegyőrök figyelték, nem közelednek-e egymáshoz, nem beszélgetnek, csereberélnek-e a rabok. Tőlem jó messze a sorban megpillantottam Bajcsy-Zsilinszkyt. Ugyanaz a lódenkabát, knickerbocker és félcipő volt rajta, mint a Margit körúton. Láttam a knickerbocker és a lódenkabát alatt, hogy nincs rajta hosszú meleg alsó. Azt mímeltem, hogy a cipőfűzőmet kell megigazítanom, és feltűnően kiálltam a sorból, babráltam a cipőmmel, amíg Bandi bácsi el nem haladt előttem, és azután mögöttem beálltam a sorba.

Mozdulatlan szájjal, a fal felé beszélve ejtettem a szót, hogy a fegyőrök ne lássák. Érdeklődtem a hogyléte felől. Rövid, dörmögő szavakban jött a válasz.

Jellegzetes századvégi zárkabelső — az intézet jubileumi kiállításának anyagából

— *Bandi bácsi, nem haragszol rám? Talán indulatos voltam azon a vitán, ott az autóbuszban. Sokat kellene beszélnünk, hogy jobban megértsük egymást.*

— *Ugyan, hagyd el fiam. Ha vitakoztunk, hát vitakoztunk. Nem kell finomkodni egymással. Én is megmondtam a magamét.*

Úgy éreztem, csakugyan nyoma sem volt benne neheztelésnek. Világéletében hozzászokott, hogy még a legjobb barátaival is élesen vitázzon. No meg ilyen volt a természete. Vehemens, indulatos, a partnerre való tekintet nélkül. Nemcsak ütött és vágott, hanem állta is. Más témára tereltem a szót.

— Hát igazán nem haragszol rám, Bandi bácsi, átküldenék neked egy házimelóssal egy meleg trikógatyát. Szerencsére nálam van minden cuccom, adhatok egyet.

Választ már nem kaphattam, mert vége volt a sétának, terelték befelé a népet. Még aznap becsomagoltam egy trikóinget és trikónadrágot, és átküldtem. A küldemény egy óra múlva visszaért hozzám. Kérdeztem a házimelóst, miért hozza vissza. Az öreg megmagyarázta, hogy Bandi bácsi nem fogadta el a küldeményt, köszönettel visszaküldte.

— Bandi bácsi, úgy látszik, mégis haragszol rám. Miért küldted vissza a meleg alsót?

Rám nézett, mosolyogva.

— Ugyan, édes fiam, ne komédiázzunk. Hát nem mindegy, hogy az ember náthás-e vagy sem, amikor akasztják? Neked még szükséged lehet rá, és te még megúszhatod.

Elkeveredtünk egymástól.

Ő már tudta, amit én akkor még nem tudtam, hogy a parlament felfüggesztette mentelmi jogát, és kiadta őt a nyilas Számonkérő Széknek. Az eredmény senki előtt nem lehetett kétséges: Hóhér, teljesítse kötelességét!

Ekkor beszéltem vele utoljára.

Úgy beszéltek, rendületlen nyugalommal, egyenes tartással ment az akasztófa alá. Körülnézett, s csak ennyit mondott:

— Isten mindent lát! Éljen Magyarország!"

Étkezés, tisztálkodás

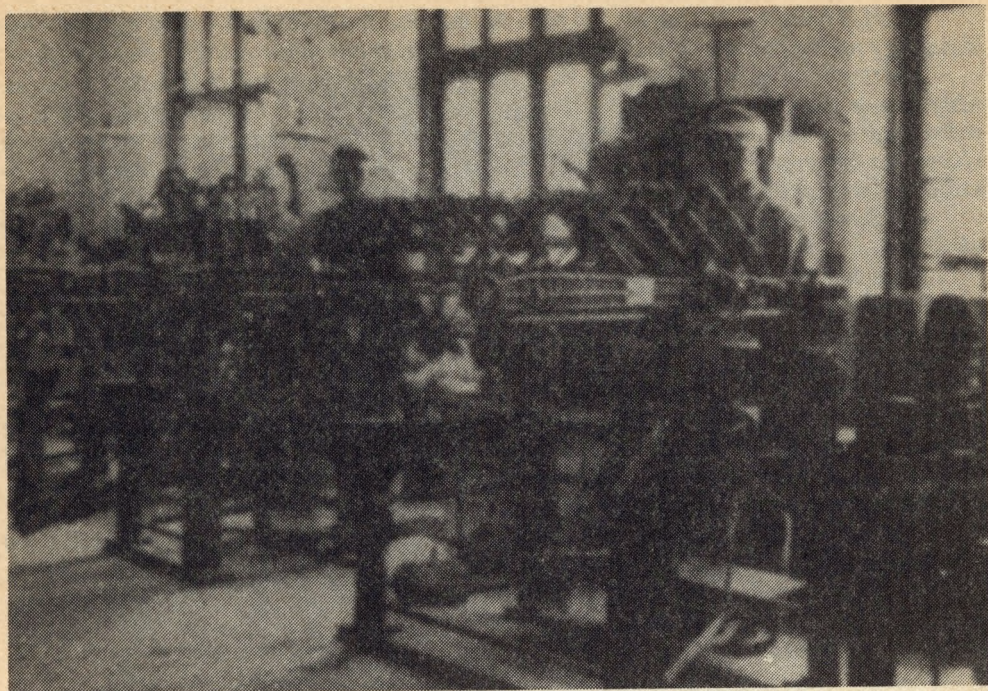
A fegyencek, szigorított dologházások ételmezése a minisztérium által összeállított étlap alapján történt. A fegyenc naponta 84 dkg kettő-öt napos kenyeret kapott, hozzá mintegy fél liter levest. Húst hetente háromszor kaphatott, de e napokon csak két főétkezés volt.

Az intézet éves szükséglete a századfordulón kb. így alakult: 15 tonna marhahús, 5 tonna füstölt szalonna, 40 tonna burgonya, 200 tonna liszt és 20 hektoliter vörösbor. Az ételek elkészítése és a kenyérsütés a konyhában történt. A konyhaépület 100 év óta ma is változatlan helyen áll, külső formájában nem sok változás történt. Már 1886-ban a legkorszerűbb Becker-féle főzőüstöket alkalmazták. A sütőde 2 kemencéjében egyszerre 70 kenyér sült. Kétségtelen: a mai konyha modernizálására égetően szükség lenne.

A ruhák mosását a mosodában végezték, amely egy épülettömböt alkotott és alkot ma is a konyhával. Volt külön mosó-, szárító- és mángorlóhelyiség, s használták a féregölő kemencét is. Itt rendezték be a fegyencek fürdőjét, 12 káddal és egy zuhanyzóval. Később nagyobb hangsúlyt kapott a zuhanyzás, sőt néhány négyzetméteres medence is készült.

A munkáltatás fejlődése

A Sopronkőhidai Fegyházban fogva tartott elítélteknek általában tudtak megfelelő munkát biztosítani. Korábban is fontos követelmény volt, hogy a munka fárasztó legyen, és a fegyenc teljes munkaerejét igénybe vegye. A hivatalos munkaidő télen tizenegy óra volt, nyáron pedig tizenkét óra. Különböző okból ezt a folyamatos elfoglaltságot megszakították, ezért ez lényegesen kevesebb munkaidőnek tekinthető. A kezdeti években a fegyencek többsége építkezéseken dolgozott (őri lakások felújítása, templom- és pinceépítés), s kisebb (kovács-, asztalos-, cipész-, szabó-) műhelyekben kapott munkát. Később a nyomdában, a láb-fakészítő és kosárfonó műhelyben is tevékenykedtek.

Munkáltatás egykor . . .

Bérleti rendszerben mintegy 70—100 ember kaptafákat és sámfát gyártott a mai vállalati irodákat magában foglaló épületben. Szemüveget és üveg díszműveket, valamint gyermekcipőt mintegy 30—50 elítélt készített az e célt szolgáló műhelyekben. Ezek a tevékenységi formák azonban az első világháború folyamán megszűntek, és csak 1923-ban sikerült ismét munkalehetőséget biztosítani az ide kerülőknek. Az ekkor kötött szerződések alapján létesült a kézi, majd a mechanikai szövőüzem, a kosárfonó üzem, valamint a kefégyártó. (Ez utóbbinál a szerződés 12 évre szólt. Ennek értelmében 150—200 ember munkáltatását vállalta a Hangya Ipari Rt. A helytelen üzemvezetés és az üzleti pangás miatt a részvénytársaság 1930-ban megszűnt.)

Az 1920-as évek közepén a földterületek bérbérvételével az igazgatóság létrehozta a rabgazdaságot. A 27 katasztrális holdnyi területből 8 katasztrális hold volt szántó és konyhakert. Átlagosan ötvenen dolgoztak a földeken. 1933-ban pisztrángos tavakat létesítettek. A halgazdaság a II. világháború után megsemmisült. A rabgazdaság Tómalomhoz közeli területén 1951-ben öntözőárok építése közben — IX. századi avar temetőre bukkantak. A becses emlékek feltárásakor 145 sírt találtak.

Külön fejezetet érdemel a szövőgyár létrehozásának taglalása és történeti fejlődésének bemutatása. A szövés kezdetleges formában már a századfordulón fellelhető volt az intézetben. A háziipar keretein belül szervezett takácsipar évente mintegy 30 ezer méter nyers calicót — finomabb pamut- és lencsövetet — gyártott. A későbbi években e kezdetleges formában folytatott termelés megszűnt. Am 1923. február 10-én megtörtént a szerződéskötés az Alföldi Magyar Közművelődési Társasággal, kézi szövőüzem létesítéséről. A 12 évre kötött szerződésben 100—150 fegyenc foglalkoztatását vállalták. Az üzemet a zárkaépület

... és ma

előtt húzódó — néhány évvel ezelőtt lebontott — épületben helyezték el. A szerződést később kibővítették, s megállapodtak egy mechanikai szövőüzem létesítéséről is. Az üzem 1926-ban már 100 db szövőgéppel rendelkezett. A vállalkozók változtak (Walter, Róth, Arányi), de az üzem folyamatosan bővült.

A felszabadulást követően — polgári munkavállalókkal — az üzem szovjet alapanyagokat feldolgozva kizárólag a jóvátételi kötelezettség kielégítésére termelt, de rövidesen áttérhetett a szabad értékesítésre is. 1947-ben a Magyar Textilipari Vállalat az üzemet a régi cégtől megvásárolta, majd az 1948-as államosítást követően önálló termelési egység lett. 1949-ben bevonták az Igazságügyi Ipari Vállalatba. Az 50-es évek első felében a soproni Pamutiparhoz csatolták, de később felszámolták. A börtön 1955. évi visszatelepítését követően a termelést szinte a semmiből kellett újraindítani, de egy év múlva már így is 170 szövőgép működött. Ezzel egyidejűleg az üzem a Közérdekű Munkák Igazgatóságának (KÖMI) 107. számú vállalata lett.

1958-ban került sor az ország akkori egyik legnagyobb szövődéjének átadására, mert elkészült a 192 géppel felszerelt 1-es szövőterem. (A 60-as években még hozzáépült a II-es és a III-as terem is.) Folyamatosan megszervezték a gépek rekonstrukcióját, így ma már a világszínvonalon álló pneumatikus szövőgépeké a fő szerep. A vállalati munkáltatás részeként a 60-as évek elejétől kiegészítő munkanemek jelentek meg. Az üvegfonás például PVC-huzallal vagy fűzfavesszővel történt. A kábelbontáskor a védőréteget lefejtették a kábelről. Rádió-ellenállások készítésére a Remix üzemmel kötöttek szerződést. Mindezek a tevékenységi formák csak néhány évig adtak munkát. Nem így a konfekcionálás, amely meghonosodott Sopronkőhidán és napjainkig folyamatosan bővül. A vál-

lalat legfontosabb termékei ma a műszaki szövetek. Itt készül a mullalapanyag, nem beszélve a munkaruhákról, továbbá az elítéltek által varrott közületi ágyműről. Említésre méltó még a vasipari bér munka is.

A személyi állomány helyzete

A fegyintézet személyi állománya kezdetben tisztviselői (tiszt) és altisztból tevődött össze. A tisztek létszáma 10 körül mozgott, a főfegyőröké 7—10, a fegyőröké pedig 80—100 körül alakult. A szolgálat mindig nehéz, küzdelmes és veszélyes feladat volt, de társadalmi megbecsülése révén ritkán volt létszámlakánia. A biztos megélhetés, a lakás- és egyéb juttatások vonzóvá tették a fegyintézeti állást. A megnyitást követő évek lakáshiánya, a Sopronból ki és vissza történő 1-1 óra gyaloglás, a 15 órás szolgálat az átlagosnál jobban növelte ugyan a terheket, de akit felvettek, az boldogan vállalta a nehézségeket is.

A Tanácsköztársaság alatt több fegyőr aktív politikai tevékenységet fejtett ki, ezért — annak bukása után — elbocsátották vagy lemondatták őket. Az első és a második világháborúban a személyi állomány tagjai közül is többen életüket vesztették. A felszabadulást követően a tisztviselők a helyükön maradtak, s szolgálati feladataira jelentkezett a fegyőrök többsége. Az igazolóbizottságoknak a világháború alatti tevékenységéért senkit nem kellett elbocsátania. Igen nehezek voltak az 1945—46-os évek: az intézet alkalmazottai nem kapták meg időben az illetményeket, egyáltalán nem, vagy csak csökkentett mennyiségben vehették át a kiutalt élelmiszereket, a Brennbergbányán végzett kényszermunka miatt az örök hetekig távol voltak a családtól.

A személyi állomány helyzetével a soproni sajtó is többször foglalkozott, emberi megélhetést és új szolgálati szabályzatot követelve. 1949-ben végeztek a felszabadulás utáni első öri tanfolyam hallgatói, 1950-ben pedig a tiszt tanfolyam fejeződött be. Az állomány határozottságának köszönhetően az 1956-os események során egyetlen elítél sem hagyta el törvénytelenül az intézetet.

Sopronkőhida a város központjától 5 km-re fekszik, ezért a lakótelepi élet korábban nem volt könnyű. Nagyon sok nehézséggel járt az 1920-as évekig, hogy rossz volt a közlekedés, a gyerekek iskolába járását, az asszonyok napi-heti bevásárlását hosszú gyaloglás nehezítette. A fegyőrcsaládok általában 4-5 tagúak voltak. A szüléseknél a fertőrákosi bábaasszony segédkezett. A gyerekek az 1893-ban épült iskolába jártak, amelyhez később kápolna csatlakozott. Az épületet — melynek felújítását most végzik — óvodaként ma is használják.

A Sopronkőhidai Fegyház működésének utóbbi másfél évtizedét igen dinamikus fejlődés jellemzi. Az állomány munkájában minőségi előrelépés történt. Javultak a munkavégzés és a fogvatartás körülményei. Érezhetően változott a munkahelyi légkör. Ma is igaz az immár évszázados hagyomány: Sopronkőhida Sopronnak és környékének megbecsült munkahelye, utánpótlási gondok — 1-2 vállalati munkakört kivéve — nincsenek. A lelkiismeretes, fegyelmezett, törvényes keretek között folyó színvonalas munka újabb hagyományt teremtett; a fegyház a magyar büntetés-végrehajtás legeredményesebb intézetei közé küzdött fel magát, s erre a hagyományra vigyáz az intézmény minden dolgozója.

Az előzőekben említett dinamikus fejlődést és korszerűsödést több példával lehet illusztrálni. Sok millió forintos költséggel felújították a zárkaépületet, kórház, új kultúrterem, tanterem és a méltán híres sportcentrum szolgálja az elítéltek nevelését. A vállalati fejlesztés szerteágazó tennivalóból kiemelkedik az új konfekcióüzem megépítése, valamint a szövődei géppark cseréje. A termelés és a nyereség növekedése — az arányokat nem feledve — magasabb a hasonló profillú külső ipari vállalatokénál. A dolgozók jövedelme folyamatosan emelkedik.

Sopronkőhida látképe 1986-ban

Napjaink és a jövő

A korábbi eredményekre alapozottan, az önállóbb gazdálkodási lehetőségekkel élve, a teljes és lehetőleg minél gazdaságosabb foglalkoztatás folyamatos biztosításával a Sopronkőhida Szövőgyár az elmúlt 15 évben a munkáltatás fejlesztésében jelentős fejlődést ért el.

Az intézet területének a 70-es évek elején történt bővítésével olyan jelentős létesítmények kivitelezésére kerülhetett sor, mint a 600 m²-es árutisztító és nyersáruraktár (1978), a 850 m²-es lakatoscsarnok, a hozzá kapcsolódó fémtömegcikkipari kézraktárral (1978), a több mint 1000 m² alapterületű fonalraktár (1979), a kétszintes, összesen 1300 m² alapterületű ruhaipari varroda, valamint a száraskészítő és a textilipari készáruraktár (1980), a 860 m²-es nedveskikészítő (1982), a ruhaipari üzemszabászati részlege (1983), és nem utolsósorban a vállalati jóléti alaptól megvalósított, az elítéltek testedzését, egészségügyi regenerálódását, szabadidejük hasznos eltöltését segítő sportpályák.

Erre az időszakra esik a vállalat eddigi történetében legnagyobb költséget jelentő szövődei rekonstrukció. A IV. ötéves tervidőszakban megkezdett és 1986-ban befejezett gépparkfelújítás keretében — több lépcsőben — összesen 374 db, az 1900-as évek technikáját megtestesítő mechanikai szövőgép helyett 288 db korszerű, nagy teljesítményű pneumatikus szövőgép üzemel. A döntően — 6 millió forint kivételével — saját erőből és beruházási banki hitelekkel megvalósított beruházás költsége a kapcsolódó berendezésekkel együtt összesen 111 millió forintot jelentett. A szövődei fejlesztésekkel párhuzamosan az előkészítő és a kikészítő üzemszabászati szükséges mértékű rekonstrukciójára a további pénzügyi eszközök hiányában már nem volt lehetőség. A szövődei rekonstrukció eredményeként a szövődei termelés mintegy 70%-kal nőtt.

A legjelentősebb fejlődés a ruhaipari üzemszabászati valósult meg. Az új varroda 1980. évi átadását követően az utóbbi 5 évben a technológiai előírásoknak megfelelően a teljes területet átrendezték, a gépeket pedig — tekintettel az ala-

csony eszközigényességre — folyamatosan, a gyártott termékeknek megfelelő új berendezésekkel cserélték ki.

A szövedei rekonstrukciókor felszabaduló munkaerő-foglalkoztatás érdekében jelentősen fejleszteni kellett a fémtömegcikk-ipari munkáltatást. Ennek keretében a gépek többségét folyamatosan korszerűbbre kellett kicserélni.

A fejlődéssel párhuzamosan természetszerűleg jelentősen javultak az elitéltek munkakörülményei és a munkavédelmi feltételek is. A legtöbb üzemszobában korszerű WC- és dohányzóhelyiségek, a ruhaipari üzemszobában stúdióberendezés, valamint új oktatótermek segítik az elitéltek nevelési elvekkel összhangban történő munkáltatását.

A személyi állomány számára is sok újat adott ez az időszak. Kulturált irodák, fürdők készültek el, az irodaépület bővítése lényegében befejeződött. A lakótelep valamennyi lakását felújították, épült továbbá 36 lakás a telepen, 13 pedig Sopronban. Nem kifejezetten az évfordulóhoz kapcsolódva, de mégiscsak jelképesnek tekinthető egyezéssel erre az időre készült el a felújított külső védelmi rendszer, amely kapacitív jelzőrendszerrel és kamerákkal gyarapodott.

*

Az intézet külsőségeiben megszépülve, színvonalas munkával, nagyszerű eredményekkel ünnepelte centenáriumát, és töretlen lendülettel, bizakodva kezdte meg a 101. esztendőjét. Minden lehetőség megvan ahhoz, hogy az elkövetkezendő évek is sikeresek legyenek. Kívánom, hogy így legyen — az ott dolgozók és valamennyiünk örömére.

Dr. Németh Gyula—Turbók Attila